

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ

ΥΠΟ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Ν. ΧΑΤΖΗΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΩΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ

ΥΠΟ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Ν. ΧΑΤΖΗΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

Ὡς γνωστόν, ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀπουσιάζει οἰοσδήποτε ἐπακριβῆς προσδιορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὀργανικῶς καὶ μεθοδολογικῶς ἀπρητισμένου συνόλου. Ἀντὶ προσδιορισμοῦ, οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς παρέχουν πλείστας ὅσας πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορικῆς θέσεως καὶ πορείας αὐτῆς εἰς τὸν κόσμον πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ σωστικοῦ αὐτῆς ἔργου, παριστῶντες καὶ περιγράφοντες τὸν χαρακτήρα της διὰ πλήθους ὄρων, μορφῶν καὶ παραστάσεων, ὡς π.χ. «ἐκκλησία», «λαὸς τοῦ Θεοῦ», «ποιῖμνη», «ἄμπελος», «νύμφη», «σῶμα», «οἰκοδομὴ» κλπ. Αἱ παραστάσεις αὗται δὲν ἐκφράζουν διαφοροποίησιν καὶ παραλλαγὴν τῆς οὐσίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καταδεικνύουν τὸ ἀδύνατον τοῦ ἀκριβοῦς ὀρισμοῦ αὐτῆς¹. Πᾶσαι δὲ ἀναφέρονται εἰς τὴν αὐτὴν πραγματικότητα, δηλ. εἰς τὴν «καινὴν κτίσιν» τοῦ Θεοῦ, ἐντὸς τῆς ὁποίας λαμβάνει χώραν ἡ κοινωνία Αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τὴν προσφῶν παρατήρησιν τοῦ Παύλου, ἡ ἐκκλησία εἶναι «μυστήριον κατὰ ἀποκάλυψιν», «χρόνοις αἰώνιοις σεσημημένον, φανερωθὲν δὲ νῦν διὰ τε γραφῶν προφητειῶν κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου θεοῦ εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη»². Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποικιλία τῶν ὄρων πρὸς περιγραφὴν αὐτῆς, διότι ὡς παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἡ Ἁγία Γραφή χρησιμοποιεῖ «μύρια

1. Βλ. Χρυσόστομος, Εἰς τὸ «ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἔξω εὐρεθεὶς Εὐτρόπιος...», 6. Migne PG 52, 402· «Μὴ ἀρκεῖ ἐν ὀνομα παραστήσαι τὸ ὄλον; οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ τοῦτο μύρια ὀνόματα, ἵνα μάθωμέν τι περὶ Θεοῦ, κἂν μικρόν. Οὕτως δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία πολλὰ καλεῖται».

2. Ῥωμ. 16,25-26. Ἐφεσ. 1,9. 3,3· 9. Κολ. 1,26-27. 2,2. Α' Τιμ. 3,16.

δνόματα, ἵνα παραστήσῃ αὐτῆς τὴν εὐγένειαν»³.

Τοιουτοτρόπως, καὶ εἰς τὰ βιβλία ἐκεῖνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζει ἡ λέξις, ἡ Ἐκκλησία εἶναι παρούσα ὡς ἱστορική πραγματικότης, καθόσον τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς προσδιορίζει τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἀποκαλυπτικὸν ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα καὶ ἀποτελοῦν αὐτὸ τοῦτο τὸ θέμα τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ συγγραφὴ τῶν ὁποίων ὀφείλεται ἄλλωστε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως εἰς αὐτὴν ὀφείλεται καὶ ἡ συγκρότησις τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐπομένως, πρὸ οἰασδήποτε «Ἐκκλησιολογίας», ὑφίσταται ἡ πραγματικότης τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἱστορικοῦ μεγέθους, ἐντὸς τῆς ὁποίας συντελεῖται ἡ κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι⁴.

Εἰς τὴν παρούσαν συνάφειαν θὰ παρουσιάσωμεν καὶ θὰ ἀναλύσωμεν εἰδικώτερον τὴν παράστασιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς οἰκοδομῆς, καὶ δὴ οἰκοδομῆς Θεοῦ ἢ Χριστοῦ. Σημειωθῆτω δέ, ὅτι πρὸς τὴν παράστασιν ταύτην σχετίζεται πλῆθος ἄλλων παραστάσεων, ὡς π.χ. λίθος, οἶκος, κατοικητήριον κλπ., αἱ ὁποῖαι δηλοῦν τὴν αὐτὴν πραγματικότητα, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐνότητα αὐτῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ χρῆσις αὐτῶν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αὗται εἶναι ἐκ τῶν κυριοτέρων καὶ περισσότερον διαδεδομένων εἰς τὴν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἡ Ἐκκλησία παρίσταται ὡς ὀλοκληρωθεῖσα οἰκοδομὴ διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ ἀκρογωνιαίος αὐτῆς λίθος (Ἐφεσ. 2,20, Α' Κορ. 10,4, Α' Πέτ. 2,6). Ὑπὸ ἐκκλησιολογικὴν ἐννοιαν χρησιμοποιοῦνται αἱ παραστάσεις αὗται καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην⁵, ἡ δὲ παρουσία ὅλων ὁμοῦ καὶ ἡ στενὴ συσχέτισις μεταξὺ τῶν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀπαντᾷ ἐν Ἐφεσ. 2,19-22 «...ἀλλὰ ἐστὲ

3. Ἐνθ' ἀνωτέρω. Πρβλ. καὶ Εἰς Ψαλμ. 44,10. Migne PG 55, 199. Εἰς Α' Κορ. Η,4. Migne PG 61, 72. «Ὁ Χριστὸς κεφαλὴ, ἡμεῖς τὸ σῶμα. ...Αὐτὸς θεμέλιος, ἡμεῖς οἰκοδομὴ· αὐτὸς ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα· αὐτὸς ὁ νυμφίος, ἡμεῖς ἡ νύμφη· αὐτὸς ὁ ποιμὴν, ἡμεῖς τὰ πρόβατα· ὁδὸς ἐκεῖνος, ἡμεῖς οἱ βαδίζοντες· ναὸς πάλιν ἡμεῖς, αὐτὸς ἐνοικος· αὐτὸς ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ ἀδελφοί· αὐτὸς ὁ κληρονόμος, ἡμεῖς οἱ συγκληρονόμοι· αὐτὸς ἡ ζωὴ, ἡμεῖς οἱ ζῶντες· αὐτὸς ἡ ἀνάστασις, ἡμεῖς οἱ ἀνιστάμενοι· αὐτὸς τὸ φῶς, ἡμεῖς οἱ φωτιζόμενοι. Ταῦτα πάντα ἔνωσιν ἐμφαίνει καὶ οὐδὲν μέσον κενὸν ἀφήσιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μικρότατον».

4. Βλ. διεξοδικώτερον Χρ. Βούλγαρη, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι, 1984, σ. 134 ἐξ.

5. Πρβλ. J. Jeremias, «λίθος - λίθινος» ἐν G. Kittel - G. Friedrich, *Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapid - Michigan 1967, τ. IV, σ. 268 ἐξ. O. Michel, «οἶκος, κλπ.», *Αὐτόθι*, τ. V, σ. 119 ἐξ.

συμπολιταί τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι (δηλ. μέλη τοῦ οἴκου) τοῦ θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντως ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὖξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι». Διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ὁ Παῦλος ἐπιθυμεῖ, ὅχι μόνον νὰ τονίσῃ πῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ποίων παραγόντων συνεστήθῃ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας (θεμέλιος = οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται· ἀκρογωνιαίος λίθος = ὁ Χριστός· συνοικοδόμος = τὸ Ἅγιον Πνεῦμα), ἀλλὰ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τελεῖ ἐν συνοχῇ καὶ ἐνότητι, συναρμολογηθὲν πρὸς τὸν ἕνα ἀκρογωνναῖον λίθον - Χριστόν. Ἐφόσον δὲ ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ «κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ», τὰ μέλη τῆς εἶναι «οἰκεῖοι Θεοῦ» καὶ «συμπολιταί τῶν ἁγίων».

Ἡ διὰ τῶν παραστάσεων τούτων ἐκφραζομένη διδασκαλία εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν (οὐχὶ ἀρχέγονον) θεολογικὴν ἀνάπτυξιν. Ἦδη ἡ ἐκκλησιολογικὴ προοπτικὴ τοῦ λίθου ἀπαντᾷ εἰς τὴν παραβολὴν τῶν κακῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος (Μτ. 21,33 ἔξ. παράλλ.), ὅπου διὰ στόματος τοῦ Χριστοῦ παρατίθεται προφητικῶς τὸ Ψ. 117,22-23, «λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγεννήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη καὶ ἔστιν θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν». Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ἐνταῦθα τὸ πάθος του, τὸ ὁποῖον ὅμως, ἀντὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ κληρονόμου τοῦ ἀμπελῶνος, ὡς ἡλπίζον οἱ κακοὶ γεωργοί, θὰ καταλήξῃ εἰς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Τοιοῦτοτρόπως, ὅχι μόνον ὁ ἀμπελῶν δὲν πρόκειται νὰ παραμείνῃ ἄνευ κληρονόμου, ἀλλὰ τοῦναντίον ὁ κληρονόμος - Χριστὸς θὰ καταστῇ διὰ τῆς ἀναστάσεως ὁ ἀκρογωνναῖος λίθος («λίθος εἰς κεφαλὴν γωνίας») τοῦ ἀνακαινισθέντος ἀμπελῶνος, ὁ ὁποῖος ἀμπελῶν ἐν συνεχείᾳ «δοθήσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ (τῷ κληρονόμῳ) τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν», δηλαδὴ ἐγκαίρως. Οὐδεὶς λόγος ἐπιβάλλει νὰ θεωρήσωμεν μετὰ τοῦ Crossan⁶ τὸν ψαλμὸν ὡς μεταγενεστέραν ἐρμηνευτικὴν προσθήκην ἐπιβληθεῖσαν εἰς τὴν παραβολὴν ἐκ μέρους τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ὁ Ψ. 117, 22-23 χρησιμοποιεῖται καὶ ἐν Πρ. 4,11 καὶ Α' Πέτ. 2,7 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ Ἠσ. 28,16, «ἰδοὺ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνναῖον, ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνηθῇ», ἐνισχυομένης τοιοῦτοτρόπως τῆς προελεύσεως τῆς παραβολῆς ἐκ τοῦ ἰδίου

6. J. D. Crossan, *Four Other Gospels: Shadows on the Contours of Canon*, Sonoma, CA, 1992, σ. 60.

τοῦ Χριστοῦ⁷, ἐφ' ὅσον ἐκτὸς τῆς παρουσίας αὐτῆς εἰς ὅλα τὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια, τὰ ἀνωτέρω ἐδάφια ἐκφράζουν ἀρχέγονον ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, διατυπωμένην διὰ στόματος τοῦ Πέτρου⁸. Ἦδη εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' ἡ Ἰουδαϊκὴ παράδοσις διὰ τῆς προσθήκης «ἐπ' αὐτῷ» εἰς τὸ Ἦσ. 28,16 ἐρμηνεύει τὸν λίθον μεσσιανικῶς, ἀποδίδουσα εἰς αὐτὸν μεταφορικῶς χαρακτηριστικὰ προσώπων⁹. Ἐν Α' Πέτ. 2 μάλιστα, παρατίθεται ἐν εἶδος ὑπομνηματισμοῦ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐδάφια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διὰ τοῦ ὁποῦτον τονίζεται ἡ σχέσις τῶν πιστῶν πρὸς τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον Χριστὸν, δηλαδὴ τῶν «λίθων ζώντων» πρὸς τὸν «λίθον ζῶντα» (στ. 4), ἀποτελούντων ὁμοῦ «οἶκον πνευματικόν» (στ. 5). Ἐντεῦθεν καθίσταται ἐμφανὴς ἡ ἄμεσος σχέσις πρὸς τὸ Ἐφεσ. 2,20 (πρβλ. Α' Κορ. 10,4)¹⁰, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ Ἐφεσ. 4,16, ὅπου καὶ ἡ παρὰστασις ὑπὸ τοῦ Παύλου τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος», τηρουμένων βεβαίως τῶν ἀναλογιῶν. Οἷα δηλαδὴ εἶναι ἡ σχέσις τῆς κεφαλῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ ἀντιστρόφως, τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ σχέσις τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου πρὸς τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἀντιστρόφως¹¹. Ἡ ὅλη παρὰστασις τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τοῦ Ψ. 117 προέρχεται ἐκ τοῦ τρόπου οἰκοδομήσεως τῶν οἰκιῶν ἐν Παλαιστίνῃ. Ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος ἐτίθετο

7. Κατὰ τῆς γνησιότητος καὶ ἀρχαιότητος τῆς παραβολῆς βλ. J. Jeremias, *The Parables of Jesus*, transl. by S. H. Hooke, London 1972² σ. 70 ἑξ. R. J. McKelven, *The New Temple. The Church in the New Testament*, Oxford 1969, σ. 195 ἑξ.

8. Βλ. Χρ. Σπ. Βούλγαρη, *Υπόμνημα εἰς τὴν Πρώτην Καθολικὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου*, Ἀθῆναι, 1989³, σ. 141 ἑξ. Πρβλ. S. E. Johnson, «A proposed Form - critical treatment of Acts», *Anglican Theological Review* 21 (1939) σ. 22-31. A. J. B. Higgins, «The Preface to Luke and the kerygma in Acts» ἐν W.W. Gasque - R. P. Martin, *Apostolic History and the Gospel*, Exeter - Devon, 1970, σ. 88. V. Taylor, *The Formation of the Gospel Tradition*, London, 1933, σ. 142 ἑξ.

9. Εὐθείαν μεσσιανικὴν ἐρμηνείαν ποιεῖται καὶ τὸ Targum εἰς τὸν Ψ. 117· «ἰδοὺ ἔθῃκα ἐν Σιών βασιλέα, ἰσχυρὸν βασιλέα, δυνατὸν καὶ φοβερόν, τὸν ὁποῖον θὰ στηρίξω καὶ θὰ ἐνδυναμώσω». G. Kittel - G. Friedrich, *Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapid - Michigan 1967, τ. IV, σ. 272.

10. Ἡ ὑπὸ τοῦ H. Schlier, *Christus und die Kirche im Epheser-Brief*, Tübingen, 1930, σ. 49-60 συσχετίσις τοῦ Ἐφεσ. 2,20-22 πρὸς τὸν περὶ «Ἀνθρώπου» μῦθον τῶν Γνωστικῶν εἶναι ἄστοχος, λόγῳ τῆς εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον παραστάσεως τοῦ «ναοῦ» ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία παρὰστασις δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὸν Γνωστικισμόν. Ἀντιθέτως, αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ ὑπόβαθρον τῆς παραστάσεως ἐν αὐτῇ. Βλ. P. Vielhauer, *Oikodome. Das Bild vom Bau in der christlicher Literatur vom Neuen Testament bis Clemens Alexandrinus*, Heidelberg, 1940.

11. Πρβλ. G. H. Whitaker, «The chief Corner-Stone», *The Expositor*, 8/22, σ. 470 ἑξ. «The Building and the Body», *Theology* 13 (1926) σ. 335 ἑξ. S. Hanson, *The Unity of the Church in the New Testament*, Uppsala, 1946, σ. 130 ἑξ.

ὑπεράνω τῆς τοιχοδομῆς ὡς στήριγμα καὶ ἐπιστέγασμα ἐφ' ἐκάστης τῶν γωνιῶν τῆς οἰκίας¹². Τὸν μέγαν λίθον, τὸν ὅποιον ἀπέρριπτον οἱ οἰκοδομοῦντες ὡς ἀκατάλληλον διὰ τὴν τοιχοδομὴν οἰκοδομικὸν ὕλικὸν θεωροῦντες αὐτὸν «λίθον προσκόμματος» καὶ «πέτραν σκανδάλου» (Α' Πέτ. 2,8. Ἦσ. 8,14), ἠναγκάσθησαν νὰ τὸν χρησιμοποιοῦσιν ὡς ἐπιστέγασμα τοῦ οἰκοδομήματος. Εἰς τὸν Ἦσ. 28,16 ὁ Μεσσίας κεῖται ὡς θεμέλιος λίθος τῆς Σιών καὶ οὕτω εἰς τὴν Α' Πέτρου διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο βιβλικῶν χωρίων ὁ Χριστὸς καθίσταται ἐν ταύτῳ θεμέλιος καὶ ἐπιστέγασμα τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Ἐκκλησίας.

Τινὰς τῶν ἐρευνητῶν ἐξένισεν ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν ὡς θεμελίων τῆς οἰκοδομῆς - ἐκκλησίας ἐν Ἐφεσ. 2,20 ἐξ., ἐπειδὴ ἡ ιδιότης τοῦ θεμελίου ἀποδίδεται εἰς τὸν Χριστὸν ἐν Ῥωμ. 15,20 καὶ Α' Κορ. 3,11. Τοῦτο μάλιστα ἐχρησιμοποιήθη, ὡς μὴ ὥφειλε, καὶ ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς δευτεροπαυλίου προελεύσεως τῆς Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς¹³. Ἡ ἀπορία τῶν ἐρευνητῶν τούτων προέρχεται ἐκ τῆς ἐκ μέρους αὐτῶν ταυτίσεως τῆς «πέτρας» πρὸς τὸν Πέτρον ἐν Ματ. 16,18¹⁴. Ἡ ταῦτισις αὕτη δὲν εἶναι βεβαίως ὀρθή καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον, ὅτι τὸ Μτ. 16,18 πρέπει νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὰ χωρία Μτ. 7,24 («ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ὠκοδόμησεν αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν») καὶ Λκ. 6,47 ἐξ., ὅπου ὑπὸ τὴν «πέτραν» νοεῖται ἡ ἀπόλυτος πίστις καὶ ὑποταγὴ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν του, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ «φρόνιμος ἀνὴρ» οἰκοδομεῖ τὴν οἰκίαν του, ἐνῶ ὁ «μωρὸς ἀνὴρ» οἰκοδομεῖ αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἄμμου, ἡ ὁποία εἶναι ἐπισφαλὲς θεμέλιον¹⁵. Ἐπομένως, ὑπὸ τὴν «πέτραν» νοεῖται ἐν Μτ. 16,18 ἡ πίστις καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Πέτρου καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, ἡ ὁποία τόσον εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὅσον καὶ εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην¹⁶ ταυτίζεται πρὸς τὸν Χριστόν,

12. Migne PG «Κεφαλὴ γωνίας», *Zeitschrift für Neutestamentlich Wissenschaft* 19 (1930), σ. 264-80. Τοῦ αὐτοῦ, «Eckstein - Schlußstein», *Zeitschrift für Neutestamentlich Wissenschaft* 36 (1937) σ. 154-7. Τοῦ αὐτοῦ «λίθος» ἐν G. Kittel - G. Friedrich, *Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapid - Michigan 1967, τ. IV, σ. 274.

13. Βλ. π.χ. C. L. Mitton, *The Epistle to the Ephesians*, London, 1976, σ. 18.

14. Βλ. P. Vielhauer, *μν. ἔργον*, σ. 126. S. Hanson, *μν. ἔργον*, σ. 130 ἐξ. R. Asting, *Die Heiligkeit im Urchristentum*, Göttingen, 1930, σ. 169.

15. Ὅθεν δικαίως συνδέει χαρακτηριστικῶς τὰ ἐν λόγῳ χωρία ὁ Ἰγνάτιος, *Φιλαδελφεῖ-σιν* (ἐκτεν. μορφή), Προοίμιον, ΒΕΠΕΣ 2, σ. 306.

16. Βλ. Γεν. 35,11. Ἐξοδ. 6,2. 33,18 ἐξ. Πρβλ. E. Jacob, *Theology of the Old Testament*, New York - Evanston 1958, σ. 43 ἐξ. W. Eichrodt, *Theology of the Old Testament*, Philadelphia, 1967, τ. 2, σ. 40 ἐξ.

τοῦ ὁποίου ὁ ὁμολογῶν ἀποτελεῖ κτῆμα, ἐφ' ὅσον φέρει καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ¹⁷. Τοιουτοτρόπως, ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης, οὐδεμία ἀντίθεσις παρατηρεῖται μεταξὺ Μτ. 16,18, Ἐφεσ. 2,20 ἐξ. ἀφ' ἐνὸς καὶ Ῥωμ. 15,20, Α' Κορ. 3,11 ἀφ' ἐτέρου.

Ὡς συνάγεται ἐξ Ἐφεσ. 4,16, ὁ ὄρος «ἀκρογωνιαίος» τυγχάνει ταυτόσημος τοῦ ὄρου «κεφαλῇ», διότι ἀμφότεροι ἀναφέρονται ἐνταῦθα εἰς τὴν ἰδίαν πραγματικότητα (πρβλ. 4,12, «εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ»). Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ἐκφράσεων τούτων δηλοῖ ὅτι ὁ συνέχων τὸ σῶμα καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστὸς ὡς κεφαλὴ καὶ ἀκρογωνιαίος λίθος, ὁ ὁποῖος κατοικῶν «διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις» τῶν πιστῶν - μελῶν αὐτῆς, καθιστᾷ τούτους «ἐν ἀγάπῃ ἐρριζομένους καὶ τεθεμελιωμένους» καὶ «ἐποικοδομουμένους ἐν αὐτῷ καὶ βεβαιουμένους ἐν τῇ πίστει» (Ἐφεσ. 3,17, Κολ. 2,7)¹⁸. Ὅτι δὲ βάσις τῆς ἐνότητος ταύτης Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας εἶναι τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον αὐτοῦ, δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅλου πλαισίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τίθενται ὅλαι αἱ ἐν λόγῳ ἐκφράσεις.

Ποία εἶναι ὁμως ἡ σχέσις τῆς οἰκοδομῆς πρὸς τὸν «ναὸν» καὶ τί συγκεκριμένως ἐννοεῖ ὁ Παῦλος λέγων, «πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ» (Ἐφεσ. 2,21); Ἦδη, τόσον εἰς τὰς παγανιστικὰς θρησκείας, ὅσον καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἀλλ' εἰς διάφορον βαθμὸν εἰς κάθε περίπτωσιν, ὁ ναὸς ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς κοινότητος, τὸ ὁποῖον συνέδεε καὶ συνήγωνε τὰ μέλη αὐτῆς εἰς κοινὴν λατρευτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν¹⁹. Ἡ κοινότης τοῦ Qumran, παρὰ τὴν ἔλλειψιν ναοῦ ἐν αὐτῇ, ἐθεώρη τοῦτον ὡς βασικὸν παράγοντα διατηρήσεως τῶν μελῶν τῆς, διὸ καὶ ἀντετί-

17. Βλ. σχετικῶς Χρ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἡ περὶ Σωτηρίας Διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ*, Ἀθῆναι, 1971, σ. 284 ἐξ.

18. Πρβλ. Ἰγνατίου, *Πρὸς Ἐφεσίους* IX, 1. ΒΕΠΕΣ 2, σ. 266. Ὡριγένους, *Εἰς Ἱερεμίαν*, Ὁμ. Α' 15. ΒΕΠΕΣ 11, σ. 20· «ἔστι τις οἰκοδομὴ (τοῦ) διαβόλου, ἔστι τις οἰκοδομὴ τοῦ θεοῦ· ἡ ἐπὶ τὴν ἄμμον οἰκοδομὴ τοῦ διαβόλου ἐστίν, ἐπ' οὐδενὶ γὰρ ἐστήρικται ἐδραῖω καὶ βεβαίω καὶ ἠνωμένω· ἡ δὲ οἰκοδομὴ ἡ ἐπὶ τὴν πέτραν τοῦ θεοῦ ἐστίν· ὅρα τὰ λέγεται τοῖς τοῦ θεοῦ· θεοῦ γεώργιον, θεοῦ οἰκοδομὴ ἔστε».

19. Βλ. O. Michel «ναός», ἐν G. Kittel - G. Friedrich, *Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapid - Michigan 1967, τ. IV, σ. 880 ἐξ. R. J. McKelvey, *μν. ἔργον*, σ. 1-8. G. E. Wright, «The Significance of the Temple in the Ancient Near East», *Biblical Archaeologist*, 7 (1944) σ. 41-88. H. Frankfort, *Kingship and the Gods*, Chicago, 1948, σ. 221 ἐξ. R. de Vaux, *Ancient Israel, its Life and Culture*, London, 1961, σ. 271 ἐξ., 312 ἐξ. L. Rost, «Gruppenbildungen im Alten Testament», *Theologische Literatur - Zeitung*, 80 (1955) σ. 1-8.

θετο εἰς τὸν μεμιασμένον ναὸν τοῦ ἐπισήμου Ἰουδαϊσμοῦ²⁰. Λίαν ἐνδιαφέρουσα τυγχάνει ἡ ἀντίληψις τῶν Ἑσσαιῶν ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ κοινότης αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸν ἐσχατολογικὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ. Τὸ 4Q Florilegium ἐξημενεῖον τὸ Ἑξ. 15,17-18 ὡς ἀναφερόμενον εἰς αὐτὴν τὴν κοινότητα τοῦ Qumran ἐπάγει· «οὗτος εἶναι ὁ οἶκος, εἰς τὸν ὅποιον [ἀκάθαρτος] οὐδέποτε [θα εἰσέλθῃ, οὐδὲ ἀπερίτμητος], οὐδὲ Ἀμμωνίτης, οὐδὲ Μωαβίτης, οὐδὲ νόθος, οὐδὲ ξένος, οὐδὲ παρεπίδημος διὰ παντός· διότι ἐκεῖ θὰ εἶναι οἱ ἅγιοι μου. [Ἡ δόξα του θὰ διαρκέσῃ] διὰ παντός· θὰ εἶναι ἐπ' αὐτοῦ αἰωνίως. Καὶ ξένοι δὲν θὰ ἐξημενώσουν αὐτὸν πλέον, ὅπως ἡρῆμωσαν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἰσραὴλ προηγουμένως ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ δι' ἑαυτὸν ἱερὸν ἐξ ἀνθρώπων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντὶ καπνοῦ θυμιάματος θὰ ἀναπέμπωνται τὰ ἔργα τοῦ νόμου»²¹. Ἡ ἰδέα τοῦ ναοῦ εἶχεν ἐπίσης εἰσχωρήσει ἐνωρίτατα καὶ εἰς τὴν μεσσιανικὴν προσδοκίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἔλευσις τοῦ Μεσσίου θὰ συνωδεύετο καὶ ἀπὸ τὴν ἰδρυσιν νέου ναοῦ ὡς κέντρου τῆς μεσσιανικῆς βασιλείας εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ²². Ἀκριβῶς, ὁ μεσσιανικὸς οὗτος χαρακτήρ τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ὑπὸ ἐκκλησιολογικὴν προοπτικὴν, διαπιστοῦται εἰς τὰς διηγήσεις τῶν Εὐαγγελίων περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καθάρσεως τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων²³. Ἡ πράξις τῆς καθάρσεως δηλοῖ ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου ναοῦ τῆς μεσσιανικῆς βασιλείας, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐτίθεντο αἱ προϋποθέσεις πρὸς καλλιτέραν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς προφητείας Ἡσ. 7,11²⁴. Οἱ Ἰου-

20. Βλ. σχετικῶς B. Gärtner, *Temple and Community in Qumran and the New Testament*, Cambridge 1965, σ. 1 ἑξ., 4 ἑξ. Οἱ αὐτοὶ κατὰ βάσιν λόγοι ὑπηγόρευσαν καὶ τὴν ὑπὸ τῆς Σαμαρείτικῆς κοινότητος ἰδρυσιν ἰδίου ναοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Γαριζείν. Βλ. Π. Μπρατσώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἀθῆναι, 1937, σ. 65 ἑξ., 140, 475, 601. J. Macdonald, *The Theology of the Samaritans*, London, 1964, σ. 14 ἑξ. 24 ἑξ., ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

21. J. M. Allegro, *Qumran Cave 4. Discoveries in the Judaean Desert of Jordan*, τ. V, Oxford, 1968, σ. 53-54. G. Vermes, *The Dead Sea Scrolls in English*, Middlesex, 1974, σ. 246. Th. Gaster, *The Dead Sea Scriptures*, New York, 1976, σ. 446 καὶ 474. Πρβλ. D. Flusser, «The Temple "not made with Hands" in the Qumran Doctrine», *Israel Exploration Journal* 2 (1959), σ. 99-104. Ἡ αὐτὴ ἀντίληψις καὶ εἰς τὸ Ἑγχειρίδιον Πειθαρχίας IX, 6.

22. Βλ. Ἡσ. 11,11 ἑξ. 27,13. Ἱερ. 31,6 ἑξ. Ἱερεμ. 20,40 ἑξ. 34,11 ἑξ. Πρβλ. Ἀποκ. 3,12. 21,2. 10. Πρβλ. R. J. McKelvey, *μν. ἔργον*, σ. 9 ἑξ. M. Simon, «Retour du Christ et reconstruction du Temple dans la pensée chrétienne primitive», ἐν *Mélanges M. Goguel*, Neuchâtel - Paris, 1950, σ. 247-257.

23. Μτ. 21,12-17. Μκ. 11,15-19. Λκ. 19,45-48. Ἰω. 2,13-22. Περὶ τῆς καθόλου στάσεως τοῦ Χριστοῦ ἔναντι τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, βλ. Y. Congar, *The Mystery of the Temple*, London,

24. Πρβλ. J. Jeremias, *Jesus als Weltvollender*, Gütersloh, 1930, σ. 42 ἑξ. B. Gärtner, *μνημ. ἔργον*, σ. 107.

δαῖοι εἶχον μετατρέψει τὸν ναὸν ἀπὸ «οἶκον προσευχῆς» εἰς «σπήλαιον ληστῶν».

Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Συνοπτικῶν παράθεσις τῆς ῥήσεως τοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ (Μτ. 24,1-2 παράλλ.) ἐντάσσεται εἰς τὸ μεσσιανικὸν αὐτοῦ ἔργον, τὸ ὁποῖον συνίστατο εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἰς τὴν καθιέρωσιν μιᾶς ὅλως καινῆς τάξεως πραγμάτων²⁵. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἡ ῥῆσις αὕτη πρέπει νὰ συσχετισθῇ πρὸς ὅσα λέγει ὁ Χριστὸς ἐν Ἰω. 2,19 καὶ δὴ πρὸς τὴν ἐπεξηγήσιν, «ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν, καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς». Ἡ ῥῆσις αὕτη συμφωνεῖ ἄλλωστε καὶ πρὸς τὴν ἐν Μτ. 26,61 κατηγορίαν τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ, ὃ δὲ Μάρκος παραθέτων τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ, προσδίδει εἰς αὐτὴν θεολογικώτερον περιεχόμενον ἀποκαλῶν τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων «χειροποιήτον», ἐνῷ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐπηγγελθέντα νέον ναὸν «ἀχειροποιήτον» (Μκ. 14,58). Ὁ ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν χαρακτηρισμὸς τῆς κατηγορίας ταύτης τῶν Ἰουδαίων ὡς ψευδομαρτυρίας, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ῥῆσιν καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἰς τοὺς ἰδίους τοὺς ψευδομάρτυρας, οἱ ὅποιοι ἐξέλαβον τὴν ῥῆσιν ἐσφαλμένως, τοῦθ' ὅπερ ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ Ἰω. 2,20. Ἐντεῦθεν, ἡ διάκρισις τοῦ Μάρκου μεταξὺ «χειροποιήτου» καὶ «ἀχειροποιήτου» ναοῦ δέον ὅπως θεωρηθῇ ὡς ἀνταποκρινομένη εἰς τὰ πράγματα, ἐν ᾗ μάλιστα καὶ τῆς παραλλήλου περιπτώσεως ἐν Πρ. 6,13-7,50, ὅπου ὁ Στέφανος κατηγορεῖται, ὁμοίως ἐπὶ τῇ βάσει ψευδῶν μαρτύρων, ὡς οὐ πανόμμενος «λαλῶν ῥήματα κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου»²⁶.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς συνάγεται ὅτι εἰς τὰ Εὐαγγέλια ὁ Ἰησοῦς συσχετίζει τὸν ναὸν πρὸς τὸ πρόσωπόν του καὶ τὸ ἔργον του. Ἰδιαιτέρως τὸ πάθος καὶ ἡ ἀνάστασις του ἀποτελοῦν τὰ ὁρόσημα τοῦ τέλους μιᾶς ἐποχῆς

25. Πρβλ. Εὐσεβίου, *Περὶ τῆς Θεοφανείας*, Ἀπόσπασμα 12, ΒΕΠΕΣ 28, 152· «δεῖν γὰρ διὰ τὰ τολμηθησόμενα τοῖς οἰκήτορσι παντελεῖ φθορὰν καὶ ἐρημίαν τὸν τόπον ὑπομεῖναι, ἅτε δὴ ἀσέβων ἀνδρῶν γενόμενον οἰκητήριον...».

26. Πρβλ. σχετικῶς, Α. Cole, *The New Temple*, London, 1950, σ. 33 ἔξ. Β. Gärtner, *The Areopagus Speech and Natural Revelation*, Uppsala, 1955, σ. 20 ἔξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Temple and Community in Qumran and the New Testament*, σ. 112 ἔξ. C. F. D. Moule, «Sanctuary and Sacrifice in the Church of the New Testament», *Journal of Theological Studies*, 1 (1950) σ. 29-41. J. V. O'Neill, *The Theology of Acts*, London, 1961, σ. 71 ἔξ. Μ. Simon, *St. Stephen and the Hellenists in the Primitive Church*, London, 1958, σ. 24-26. Τοῦ αὐτοῦ, «St. Stephen and the Jerusalem Temple», *Journal of Ecclesiastical History*, 2 (1951) 127-142. Β. Reicke, *Glaube und Leben der Urgemeinde*, Zürich, 1957, σ. 133 ἔξ. Ν. Α. Dahl, *Das Volk Gottes*, Oslo, 1941, σ. 196.

ἀντιπροσωπευομένης ὑπὸ τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος νῦν ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ προσώπου του, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελῇ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ κέντρον τῆς νέας κοινότητος, τῆς Ἐκκλησίας, καὶ περὶ τὸ ὁποῖον θὰ στρέφηται ἡ καθόλου λατρευτικὴ καὶ κοινωνικὴ αὐτῆς ζωὴ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κάθαρσιν τοῦ ναοῦ, «τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς»; (Ἰω. 2,18), οὗτος προέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν, πηγάζουσαν ἀπὸ τοῦ προσώπου του, τοῦτ' ἔστι, τὸ σημεῖον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ, τὸ πάθος δηλαδὴ καὶ ἡ ἀνάστασις ἀντικαθιστοῦν τὸν παλαιὸν ναὸν δι' αὐτοῦ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ὡς ναοῦ τοῦ νέου Ἰσραὴλ, τῆς Ἐκκλησίας. Χριστὸς καὶ Ἐκκλησία συνάπτονται ἀχωρίστως, καθόσον ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς θεανδρικῆς τοῦ ὑποστάσεως, τὸ «πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου» (Ἐφεσ. 1,23). Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται μετὰ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ: «καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ, ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστίν καὶ τὸ ἄρνιον» (Ἀποκ. 21,22).

Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἐν Ἐφεσ. 2,21-22 παράστασιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς ναοῦ διατελοῦντος ἐν ὀργανικῇ ἐνότητι πρὸς τὸν Χριστὸν («ἐν ᾧ») ²⁷. Ὅπως ἐπίσης δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν καὶ τὴν σχέσιν ἐνότητος μετὰ τοῦ «λίθου ζώντος» καὶ τῶν «λίθων ζώντων» ἐν Α' Πέτ. 2,4 ἐξ., δεδομένου ὅτι οἱ τελευταῖοι ἀγρόνται τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεώς των ἐκ τοῦ πρώτου. Ὁ «ζὼν λίθος» ἀπεδείχθη τοιοῦτος διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ του ἔργου, διότι, ἂν καὶ ἀπεδοκιμάσθῃ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐν τούτοις αὐτὸς ἀπεδείχθη ὅτι τυγχάνει «ἐκλεκτὸς ἔντιμος παρὰ θεῷ» καὶ διὰ τοῦτο «ἐκλεκτὸς ἀκρογωνιαίος ἔντιμος», περὶ τὸν ὁποῖον συναρμολογοῦνται τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ «οἰκοδομοῦνται οἶκος πνευματικὸς εἰς ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας εὐπροσδέκτους θεῷ» δι' αὐτοῦ («διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ»). Ὁ Πέτρος δηλαδὴ ἀντικαθιστᾷ τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ναοῦ παράστασιν τοῦ Παύλου (Α' Κορ. 3,16-17. 6,19, Β' Κορ. 6,16, Ἐφεσ. 2,21 ἐξ.) διὰ τοῦ οἴκου, ὑπογραμμίζων ὅτι ὁ οἶκος οὗτος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν χειροποίητον οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ²⁸, εἶναι πνευματικὸς, διότι κατέχει τὴν ἐμπειρίαν τῆς διαρκοῦς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ

27. Πρβλ. Χρυσόστομος, *Εἰς Ἐφεσίους*, Ὁμ. VI, Migne PG 62, 41· «Τὶ δὴ βούλεται ἡ οἰκοδομὴ; Ὡστε τὸν Θεὸν ἐνοικῆσαι ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. Ἐκαστος γάρ ἡμῶν ναὸς ἐστίν, καὶ κοινῇ πάντες, καὶ ὡς ἐν σώματι Χριστοῦ οἰκεῖ, καὶ ὡς ἐν ναῷ πνευματικῷ οἰκεῖ».

28. Πρ. 7,47-50 = Ἠσ. 66,1-2. Πρβλ. Ἰω. 4,20-24. Πρ. 17,24.

ὁποῖον πληροῖ καὶ κατευθύνει τὴν ζωὴν πάντων τῶν μελῶν της²⁹. Ὁ ναὸς τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὡς ἀκρογωνιαίον αὐτῆς λίθον τὸν Χριστόν.

Ὡς ὑπεδηλώθη, ἡ διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ ναοῦ περιγραφὴ τῆς χριστοκεντρικῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀπαντᾷ καὶ ἐν Α' Κορ. 3,16-17 (πρβλ. 6,19, Β' Κορ. 5,1-5 καὶ 6,16-7,1. Ἐκ τούτων τὸ β' χωρίον ἀναφέρεται εἰς τὸν οὐράνιον ναόν, ἐνῶ διὰ τοῦ α' χωρίου, τὸ ὁποῖον τρόπον τινα ἀποτελεῖ τὸ συμπέρασμα καὶ συγχρόνως ἐπεξηγήσιν τῶν ὅσων εἶπεν ὁ Παῦλος προηγούμενως περὶ τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν σχέσεως τοῦ Χριστοῦ (στ. 10-15), ἡ ἐνότης παρίσταται διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν πιστῶν ὡς ναοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κατοικεῖ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ³⁰. Τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι πλέον ἐκτός, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ λαοῦ Αὐτοῦ, οὐχὶ ἐν οἶον-δήποτε κτίσμα, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ λαός³¹. Ἡ ἰδέα αὕτη τονίζει τὴν ἀντίθεσιν τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν, ὁ Θεὸς κατῴκει ἐν οὐρανοῖς, ἡ δὲ παρουσία Του ἦτο αἰσθητὴ ἐπὶ τοῦ ἱλαστηρίου εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων. Διὰ τῆς σαρκώσεως ὅμως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, «ὃς ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς (Ἰω. 1,14, Φιλίπ. 2,7), τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ μετεφέρθη ἐντὸς τοῦ λαοῦ, τῆς Ἐκκλησίας, συνολικῶς καὶ κατ' ἰδίαν. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται πλέον περὶ ἀπλῆς παρουσίας, ἀλλὰ περὶ μονίμου καὶ δὴ ἐν ὄντολογικῇ ἐννοίᾳ «οἰκήσεως» τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν³².

Ἐξ ὅσων ἐγράφησαν ἀνωτέρω προκύπτει ἀβιάστως ὅτι ἡ παρουσία τῆς παραστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς οἰκοδομῆς ἡ ναοῦ τόσον εἰς τὰ Εὐαγγέλια ὅσον καὶ εἰς ἄλλα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης προδίδει ἀρχέγονον διδασκαλίαν τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ μεταγενεστέραν ἐφεύρεσιν αὐτῆς, ὡς τινες δέχονται. Πλέον δὲ τούτου, ἡ σύνδεσις τῆς παραστάσεως ταύτης πρὸς ἀνάλογα χωρία ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης³³ καὶ τοῦ Qumran δεικνύει ὅτι αὕτη δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ Γνωστικισμοῦ³⁴, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰου-

29. Βλ. Χρ. Σπ. Βούλγαρη, *Ἑπόμνημα εἰς τὴν Α' Καθολικὴν Ἐπιστολὴν Πέτρου*, Ἀθῆναι, 1989³, σ. 140.

30. Πρβλ. Α' Κορ. 6,19: «ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν»;

31. Πρβλ. Α' Κορ. 6,16: «...ἡμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος· καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω» = Λευϊτ. 26,12.

32. Πρβλ. Y. Congar, *The Mystery of the Temple*, London, 1962, σ. 237.

33. Πρβλ. Ἰεζεκ. 36,27. Ἠσ. 61,6. Ἐξ. 15,17. 19,6. Ροῦθ 4,11. Ἰερ. 24,6. 31,4. 42,10. Γ' Βασ. 8,13· 39· 43· 49. Β' Παραλ. 6,30· 33· 39. 30,27. Ψ. 32,14. 75,3. Γ' Μακ. 2,15 κλπ.

34. Οὕτω π.χ. ὁ H. Schlier, «Christus und die Kirche im Epheserbrief» *Beiträge zur historischen Theologie*, 6, Tübingen, 1930, σ. 49-60.

δαϊκῆς παραδόσεως, πολλῶ μᾶλλον καθόσον ἐν Ἐφεσ. 2,11-19 ὁ λόγος εἶναι περὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἰσραηλιτικαὶ καὶ Ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις εἰσέρχονται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, τόσον εἰς τὰ Εὐαγγέλια ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς. Ἡ ἀναφορὰ τῶν παραστάσεων τούτων συλλογικῶς ἐπὶ τοὺς πιστοὺς ἐν Χριστῷ δεικνύει ὅτι ὁ λόγος ἐνταῦθα δὲν εἶναι περὶ οἰασδήποτε ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἢ κοινότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν παραστάσεων, οἱ δὲ πιστοὶ καλοῦνται «οἰκοδομῆ» ἢ «ναὸς» μόνον ὡς ἐντεταγμένοι εἰς αὐτὴν ὡς μέρη τοῦ συνόλου. Συνεπῶς, ἡ οἰκοδομὴ καὶ ὁ ναὸς ἐδράζονται θεολογικῶς ἐπὶ τῆς ἐκκλησιολογίας. Θεμέλιος τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός, τόσον ἐν ὄντολογικῇ ὅσον καὶ ἐν σωτηριολογικῇ ἐννοίᾳ, δυνάμει τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ τοῦ ἔργου (Α' Κορ. 3,10-11, Ῥωμ. 15,20). Ὑπὸ τὴν δευτέραν μάλιστα ἐννοίαν, θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας τυγχάνουν καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται (διάδοχοι τῶν ἀποστόλων), ὡς συνεχισταὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ (Ἐφεσ. 2,20, Ἀποκ. 21,14, Α' Κορ. 3,10-12) καὶ θεμελιούντες αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἔργου του. Ἡ ιδιότης ὅμως, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἰδιοποιηθῇ καὶ ἡ ὁποία ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Χριστόν, εἶναι ἡ τῆς «κεφαλῆς γωνίας» (Μτ. 21,42 παρὰλλ., Πρ. 4,11, Α' Πέτ. 2,7 = Ψ. 117,22) καὶ τοῦ «ἀκρογωνιαίου (λίθου)» (Ἐφεσ. 2,20, Α' Πέτ. 2,6 = Ἠσ. 28,16). Ὁ Χριστὸς δηλαδὴ δὲν εἶναι μόνον ὁ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, καὶ κυρίως, ὁ τελικὸς γωνιαῖος λίθος ὁ συνέχων ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιστοιχῶν τοιουτοτρόπως πρὸς τὴν μεταφορικὴν ἔκφρασιν «κεφαλὴ», ἐν σχέσει πρὸς τὸ «σῶμα». Τοιουτοτρόπως, αἱ παραστάσεις αὗται τῆς οἰκοδομῆς, τοῦ κατοικητηρίου καὶ τοῦ ναοῦ, ἐκφράζουν παραστατικῶς τὴν ὁργανικὴν καὶ ἀδιάρρηκτον ἐνότητα Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας.